

ВАЖЛИВА ПОДІЯ У СЛОВ'ЯНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Українсько-хорватський словник / уклад. Л. Васильєва, О. Ткачук, В. Чумак. – Київ, 2018. – 630 с.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2020.72.10938>

Міжвидавнична серія “Словники України” з’явилася 1994 року з ініціативи Тамари Гуменюк та Володимира Широкова. До неї входять словники і розмовники з української мови різних авторських колективів та видавництв. Це лексикографічні праці перекладного або довідкового типу, які вийшли у ХХІ ст. Програму зі створення українськомовних словників нового покоління координує Мовно-інформаційний фонд. Словники виходять як у паперовому, так і в електронному варіантах. Вони допомагають студентам, учителям, викладачам та усім небайдужим опанувати не лише українську мову, удосконалити її, розвивати українську культуру, а й мати можливість долучитися до вивчення іноземної.

Окреме місце серед видань цієї серії посідають перекладні словники слов’янських мов. На жаль, на сьогодні їх ще не так багато. У середині ХХ ст. вийшли “Українсько-словацький словник” (Братіслава, 1960) [11], “Польсько-український словник: у 2-х томах (трьох частинах)” за редакцією Л. Гумецької (Київ, 1958–1960) [8], “Українсько-хорватський або сербський словник” (Загреб, 1979) [14], “Чесько-український словник у 2-х томах” (1988–1989) [13], “Болгарсько-український словник” (1988) [2], “Словацько-український словник” (Братіслава, 1985) [9], “Українсько-чеський словник” у 2-х томах (1994–1996) [12]. Звичайно, левову частку посідали словники російсько-українського або українсько-російського спрямування (але не про них мова).

Створення нових словників зумовлено постійними змінами у суспільному житті, які відразу ж знаходять своє відображення у мові.

У ХХІ ст. світ побачили “Білорусько-український словник” (2007) (автори Г. Півторак, О. Скопенко) [1], “Українсько-македонський словник” (2005), який уклали О. Онищенко, Б. Ристовські, В. Чумак та ін. [10] тощо.

Серед словників такого типу нещодавно з’явилася праця Людмили Васильєвої, Ольги Ткачук та Володимира Чумака “Українсько-хорватський словник” (2018). Автори цього видання досить відомі в українстиці вчені, які мають вагомий доробок у словникарстві.

Професор Людмила Васильєва є відомим керівником проекту кількох тематичних словників, Володимир Чумак – заступник директора, професор Мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України, співукладач “Українсько-македонського словника” (2008), автор посібника “Українська мова як іноземна в системі кредитно-модульного навчання: бакалаврський рівень” (2008), Ольга Ткачук кандидат філологічних наук, завідувач відділу рукописів і стародруків Національного музею у Львові імені Андрія Шептицького.

У доробку Людмили Васильєвої – українсько-сербський, українсько-словенський та українсько-хорватський [4; 5; 6], укладені авторськими колективами,

які вона очолила. Вони вийшли упродовж 2015–2016 років на філологічному факультеті Львівського національного університету.

Усі лексикографічні праці мають однакову побудову за тематичним принципом (охоплено понад 30 основних тем з усіх сфер нашого життя), слова в межах тематичних груп розташовано в алфавітному порядку. Кожен словник умістив близько 10 000 слів та словосполук, однак перевагу надано загальноповсякденній лексиці.

Тематичний принцип класифікації матеріалу – найбільш зручний і доцільний для комплексного вивчення різних рівнів лексичної системи певної мови. Саме тому сучасна слов'янська лексикографія повинна розвивати цей напрям ідеографічної лексикографії, доповнюючи його новими підходами та варіантами. Такі праці можна використовувати одночасно і як звичайні перекладні словники, і як навчальні посібники чи додатки до навчальних програм. Поява українсько-слов'янських тематичних словників пояснюється передовсім незадовільним станом українсько-слов'янської лексикографії, яка розвивається вкрай повільно і представлена у деяких випадках одиничними виданнями.

Суто перекладні словники мають на меті до реєстрових слів однієї мови дати відповідники іншою мовою. Вони бувають двомовні та багатомовні. Рецензована праця дуже потрібне видання, яке містить 25 тисяч слів загальноповсякденної лексики та стійких фразем української мови, а також низки науково-технічних та спортивно-мистецьких термінів, географічні назви. До нього увійшли як старі (але часто уживані у художніх творах чи історичних джерелах слова, так і нові, які з'явилися у нашому побуті нещодавно, але посіли в ньому чільне місце.

Цей словник – перша в історії українсько-хорватських культурних взаємин часів незалежності обох держав лексикографічна праця, виконана на досить високому словниковому рівні. Вона відкривається передмовою, у якій сказано, що словник укладено в межах універсальної системи слов'янської лексикографії “Лексика-Славіка”, розробленої колективом співробітників Українського мовно-інформаційного фонду під керівництвом академіка НАНУ В. Широкова. Укладачі передбачили паперовий та електронний варіанти.

У Словнику враховано лексикографічні традиції слов'янської, зокрема української та хорватської, лексикографії щодо подання реєстрових слів, їх початкових форм, специфіку маркування. Вказано на особливості опису лексем кожної частини мови.

На окремих сторінках подано лексикографічні джерела, граматичні та стилістичні позначки, умовні скорочення (граматичні й за галузями, яких більше 50-ти!)

Лексеми подані за алфавітом, але так, що деякі з них утворюють словотвірні гнізда, наприклад: *авіабаза, авіабомба, авіадесант, авіазавод, авіакатастрофа, авіакомпанія, авіаконструктор, авіалінія, авіаносець, авіапарк, авіапошта, авіапромисловість, авіарозвідка, авіарозвідник, авіатор, авіатранспорт, авіаційний, авіація, авіашкола...*, тобто усі перелічені лексеми належать до авіаційної галузі. Відповідно у хорватській мові вони мають неодинокореневі відповідники, порівняймо: *zrakoplovna baza, avionska bomba, zračni desanta avjrnica aviona, zrakoplovna nesreća, aviokompanija, konstruktor aviona, zračna linija, nosač aviona, spremište avione, zračna pošta, avionska industrija, zračno izviđač, avijatičar, zrakoplovac, zračni promet, zrakoplovni, avionski, zrakoplovstvo, škola za avijatičare* (с. 24–25).

Багатозначні слова мають у хорватській мові різні лексемні відповідники, наприклад: *davutu impf* – (1) *gnječiti* (2) *tiskati, pritiskivati* (3) *istiskivati, cijediti* (4) *tlačiti, ugnjetavati* (с. 133). Як і в кожній мові полісемія характерна здебільшого для дієслів.

Як зазначають самі упорядники, у словнику подано чимало фразеологізмів, які не завжди у хорватській мові мають відповідники у вигляді стійких висловів. Порівняймо: *збити з пантелику* – *zbuniti*, *ноги підкосилися* – *presjekle su se noge* (с. 391), *з останніх сил* – *na kraju svojih snaga*, *з усієї сили* – *svom snagom*, *у розквіті сил* – *u paropu snage* (с. 510), *брати участь* – *sudjelovati* (с. 574).

Що стосується складених термінів, то вони перекладаються по-різному: якщо вони мають міжнародне походження, то відповідник має подібне звучання, але різне написання: *періодична система хімічних елементів* – *periodni sustav kemijskih elementata*, *феодалний лад* – *feudalni sustav* (с. 578), але може мати й відмінне: *синхронний переклад* – *simultano prevodenje* (с. 576), *наказовий спосіб* – *zarovjedni načini* (с. 305), що свідчить про те, що хорвати намагаються зменшити кількість запозичень і передавати наукові поняття національними засобами мови. А окремим термінам відповідники в хорватській частині подано на основі латинської мови: *найвищий ступінь* – *superlativ* (с. 304).

Зібрані у словнику й окремі діалектизми та історизми, наприклад, *кріпак* – *kopar* (с. 258), *панищина* – *kuluk* (с. 364), *кошара* – *ovčara* (с. 255), *онуча* – *obojak* та ін.

Чимало українських висловів мають у хорватській мові по декілька відповідників. Порівняймо: *так само* – *isto tako, također, jednako* (с. 543), *хазяїн* – (1) *vlasnik, gazda, gospodar* (2) *ugostitelj, domaćin* (с. 584).

Однак мусимо висловити і кілька зауважень щодо неточності уживання слів в українських реєстрових словах. Наприклад, *парусиновий човен* (можливо, парусний?!), *приходити в голову* – правильно: *спадати на думку* (с. 447).

Чимало лексем є цілком зрозумілими і не потребують перекладу. Їх можна вважати словами спільного слов'янського фонду. Серед них: *оплата* – *plaćanje, isplata, onasti* – *opasti, опечатувати* – *pečatiti, zapečaćivati*, *письменник* – *spisatelj, pisac* та ін. Є частина слів, запозичених з класичних мов, широко відомих: *пломба* – *plomba, millimeter, milligram, militarist, mina, mikrob* та ін.

Значення окремих слів можна зрозуміти через російську мову: *південь* – *jug, півтемрява* – *polutrak*, А є також і такі, які цілком не натякають на зміст позначуваного ними поняття, наприклад: *містити* – *sadržavati, obuhvaćati, надбудувати* – *nadgraditi, нажити* – *privrijediti, zaraditi*

Знайомлячись зі словником, ми переконуємося в тому, скільки спільного і скільки відмінного мають наші мови. Якщо українська мова упродовж півстоліття і більше зазнавала впливу російської, то хорватська таких впливів мала значно менше, і тому пішла своїм національним шляхом. Обмежує мова і кількість запозичених, у тому числі й міжнародних слів. Навіть термін *комп'ютер* має у хорватів свій національний відповідник – *računalo*, відповідно *персональний комп'ютер* – *osobno računalo*, а також такі відомі міжнародні слова, як *конвеєр* (*tekuća vrpca, traka*), *конверт* (*omotnica*) позначені хорватськими відповідниками. Усе це дає добру основу для опанування іноземної мови, бо у словнику є не лише слова, а й цілі вислови, відмінкові форми, граматична характеристика слів. Гадаю, що це достойний подарунок для студентів, викладачів й усіх небайдужих до опанування хорватської мови. Укладачі досить ретельно добирали матеріал, якісно його упорядкували.

Загалом мусимо констатувати, що аналізована праця вкрай потрібна, адже це одне з унікальних видань сучасної славістики, яке заповнює сорокарічні прогалини у двомовних перекладних словниках, яких так потребує сучасний слов'янський світ. А міжвидавничій спілці “Словники України” варто подякувати за таку вагому працю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білорусько-український словник / Г. Півторак, О. Скопенко. – Київ : Довіра, 2007. – 723 с.
2. Болгарсько-український словник І. Стоянова та О. Чмиря. – Київ : Наукова думка, 1988. – 778 с.
3. Васильєва Л. Сучасна українсько-хорватська лексикографія / Л. Васильєва // Мовознавство. – 2011. – № 6. – С. 46–54.
4. Васильєва Л. Українсько-сербський тематичний словник / Л. Васильєва, Б. Сокіл. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2015. – 350 с.
5. Васильєва Л. Українсько-словенський тематичний словник / Л. Васильєва, Я. Лубей, П. Лубей, Б. Сокіл. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2016. Лубей Я, Лубей П. Сокіл Б. – 360 с.
6. Васильєва Л. Українсько-хорватський тематичний словник / Л. Васильєва, Б. Сокіл, О. Ткачук. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. – 354 с.
7. Йовакович В. Систематски речник српскохрватскога језика / В. Йовакович, Л. Атанацкович. – Белград, 1980.
8. Польсько-український словник : у 2-х томах (трьох частинах) / редколегія: А. І. Генсьорський, Л. Л. Гумецька (головний редактор), І. М. Керницький та ін. – Київ : Вид. АН УРСР, 1958–1960. – Ч. 1. – 696 с., Ч. 2. – 576 с., Ч. 3. – 608 с.
9. Словацько-український словник П. Бунганича. – Братіслава : Словацьке педагогічне видавництво, 1985. – 674 с.
10. Українсько-македонський словник / Онищенко О. С., Ристовські Б., Чумак В. В. та ін. – Київ : Мовно-інформаційний фонд, 2008. – 330 с.
11. Українсько-словацький словник / уклад. І. Попель. – Братіслава : Словацьке педагогічне видавництво, 1960.
12. Українсько-чеський словник / упоряд. А. Куримський, Р. Шишкова, Н. Савицький. – Прага : Академія, 1994–1996
13. Чесько-український словник : у 2-х томах / уклад. Й. Ф. Андерш, Г. І. Неруш, В. Д. Цвях, Г. Т. Яценко. – Київ : Наукова думка, 1988–1989, Т. 1. – 481 с., Т. 2., 1989. – 711 с.
14. Menac A. Українсько-хорватський або сербський словник / А. Менас, А. Kovalj. – Zagreb : SNL, 1979. – 357 с.

REFERENCES

1. Pivtorak, H., Skopenko, O. (2007). *Bilorusko-ukrainskyi slovnyk*. Kyiv: Dovira.
2. *Bolharsko-ukrainskyi slovnyk I. Stoianova ta O. Chmyria*. (1988). Kyiv: Naukova dumka.
3. Vasylieva, L. (2011). *Suchasna ukrainsko-khorvatska leksykohrafiia*. *Movoznavstvo*, № 6, 46–54.

4. Vasylieva, L., Sokil, B. (2015). *Ukrainsko-serbskyi tematychnyi slovnyk*. Lviv: LNU im. I. Franka.
5. Vasylieva L., Lubei, Ya., Lubei, P., Sokil, B. (2016). *Ukrainsko-slovenskyi tematychnyi slovnyk*. Lviv: LNU im. I. Franka.
6. Vasylieva, L., Sokil, B., Tkachuk, O. (2016). *Ukrainsko-khorvatskyi tematychnyi slovnyk*. Lviv: LNU im. Ivana Franka.
7. Yovakovich, V., Atanatskovich, L. (1980). *Systematsky rechnik srpskokhrvatskoha jezuka*. Belhrad.
8. *Polsko-ukrainskyi slovnyk: u 2-kh tomakh (trokh chastynakh)*. (1958–1960) / redkolehiia: A. I. Hensorskyi, L. L. Humetska (holovnyi redaktor), I. M. Kernytskyi ta in. Kyiv: Vyd. AN URSSR.
9. *Slovatsko-ukrainskyi slovnyk P. Bunhanycha*. (1985). Bratislava: Slovatske pedahohichne vydavnytstvo.
10. Onyshchenko, O. S., Rystovski, B., Chumak, V. V. ta in. (2008). *Ukrainsko-makedonskyi slovnyk*. – Kyiv: Movno-informatsiinyi fond.
11. *Ukrainsko-slovatskyi slovnyk*. (1960) / uklad. I. Popel. Bratislava: Slovatske pedahohichne vydavnytstvo.
12. *Ukrainsko-cheskyi slovnyk*. (1994–1996) / uporiad. A. Kurymskyi, R. Shyshkova, N. Savytskyi. Praha Akademiia.
13. *Chesko-ukrainskyi slovnyk: u 2-kh tomakh*. (1988–1989) / uklad. Y. F. Andersh, H. I. Nerush, V. D. Tsviakh, H. T. Yatsenko. Kyiv: Naukova dumka.
14. Menac, A., Kovalj, A. (1979). *Ukrainsko-khorvatskyi abo serbskyi slovnyk*. Zagreb: SNL.

Ірина Кочан,

**доктор філологічних наук,
професор кафедри українського прикладного мовознавства Львівського
національного університету імені Івана Франка**